

SÜRREALİZMLE ÖZGÜRLÜĞÜN EŞİĞİNDE BİR SANATÇI: RENÉ MAGRITTE

Öz

Modernizm dönemi sanat alanındaki gelişimi, geçmiş stillerin kural ve anlayışı yerine, yeniliğin, deneyciliğin, özgün düşünce ve biçimin yer almasıyla gerçekleşmiştir. Çeşitli toplumsal ve siyasi gelişmelerin yaşandığı, iki Dünya Savaşı arasında ortaya çıkan ve Modernizm ile ilişkilendirilen etkili akımlardan biri olan Gerçeküstücülük; Dadaizm sonrası bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Paris'te sanat ortamlarında adından söz ettirmiş ve 1966 yılında grubun lideri Andre Breton'un ölümüyle akım etkisini yitirmiştir. Akımın lideri André Breton, ilk olarak Sürrealizm'i bir devrim hareketi ve kavram olarak da gerçek dışı anlamında değil, aksine gerçeğin insanda yaratmış olduğu olduğu iz düşümü şeklinde tanımlamıştır. Sürrealizm akımının amacı tutucu değerlerin süslemelerini terk ederek bilincimizin kontrolündeki zihinsel aşamaları, sonuçları ne olursa olsun muhakeme ve mantık açısından özgürleştirmektir. Bu çalışma, 20. yüzyılda ortaya çıkan birçok sanat hareketi ve akımları içerisinden Sürrealizm hareketinin oluşum ve gelişim süreci kapsamında sanatçı René Margritte eserlerini konu alan bir çalışmadır. Sanatçının idealist ve natürel tarzda dilin, imgenin gerçekliğini birebir yansıttığı anlayışı üzerine kurulu 'Özgürlüğün Eşiğinde' adlı eseri ayrıca detaylı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Gerçeküstücülük, André Breton, René Margritte

AN ARTIST ON THE THRESHOLD OF FREEDOM WITH SURREALISM: RENÉ MAGRITTE

Abstract

The development in the field of art in the period of modernism was realized by the replacement of the rules and understanding of the previous styles with innovation, experimentation, original thought and form. Surrealism, one of the influential movements that emerged between the two World Wars and associated with Modernism, where various social and political developments were experienced, emerged as a post- Dadaist development. It made a name for itself in the art scene in Paris, and with the death of the group's leader André Breton in 1966, the trend lost its influence. The leader of the movement, Breton, first defined Surrealism as a revolutionary movement and not as an unrealistic concept, but as the projection of the reality on human beings. The aim of the Surrealism movement is to abandon the embellishments of conservative values and liberate the mental stages under the control of our consciousness in terms of reasoning and logic, whatever the consequences. This study is a study about the works of artist René Margritte within the scope of the formation and development process of the Surrealism movement, among many art movements and movements that emerged in the 20th century. The artist's work called 'On the Verge of Freedom', which is based on the idealist and naturalistic understanding that language reflects the reality of the image, will also be examined in detail.

Keywords: Modernism, Surrealism, André Breton, René Margritte

GİRİŞ

Modernizm 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren ortaya çıkarak geçmişteki köklü değişimleri ile yeniliğe ve deneyciliğe verilen değeri ifade etmektedir. Gerçeküstücülük, 1924 yılında Fransa'da, sanat, edebiyat ve bilim alanında bilinçaltının önemini vurgulayan ve hayal gücünü toplumsal geleneklerden soyutlayan bir akım olarak ortaya çıkmıştır (Biber Vangözü, 2016: 872).

Gerçeküstücülük, Avrupa'da birinci ve ikinci dünya savaşları arasında, bilinçaltının üstünlüğünü öngören bir akımdır. Paris'te akımın öncüsü kabul edilen ve 1924'te ilk Sürrealizm Manifestosu'nu hazırlayan Andre Breton'la resmi bir tanım kazanmıştır. Çeşitli sanat dallarını etkileyen bu akım, rüyaları ve bilinçdışında yatan sembolleri toplumun geleneklerinden bağımsız bir biçimde ele almıştır. Sigmund Freud'un psikanaliz yöntemlerinden yola çıkarak bilinç, bilinçaltı, rüyalar ve yaratıcılık üzerine kuramlar geliştirmişlerdir (Biber Vangözü, 2016: 872).

Fransız yazar ve şair André Breton, Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud'un teorilerinden büyük bir şekilde etkilenmiştir. Gerçeküstücü psikolojik çözümler içeren, tüm Avrupa'da ses getiren, bilincimizde yer alan en derindeki düşüncelerimizi ifade eden resim ve yazıların; Freud'un çalışmalarıyla da benzerlik göstermiştir. Freud, 1899'da zihnimizdeki hatıraların ve rüya incelemelerini yaptığı '*Düşlerin Yorumu*' adlı kitabını yayımlamıştır. Freud'un bilinçaltı adını verdiği ve kendi bilincimizde ortaya çıkaramadığımız rüyaları yorumlayarak anlayabileceğimize inanmıştır. Ayrıca Freud, çeşitli yöntem ve metodlarla rüyaların psikoloji üzerindeki etkileriyle bilinçaltının derinliklerine ulaşılabilmesine ve zihnin karmaşık yapısını anlayabileceğimizi düşünmüştür (Hodge, 2011: 152).

Breton, Dada'nın mantıksızlık ve var olan sanatsal düzenin anlayışı yerine bir kod sistemini, otomatizmi, doğal olmayan yapay yollarla ortaya çıkarmıştır. Bütün bunlardan kendisinin 'belleğin yerleri' olarak adlandırdığı kavramla gerçek olmayan bir hava yaratır. Böylece hayal ile gerçek olanın birbirine olan ilişkisi içerisinde bilinen bir şeyin, bilinmeyenler aracılığıyla ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır (Eroğlu, 2007: 386).

Andre Breton'un "saf psişik otomatizm" ismini verdiği yöntemle yazar ve ressamlar hiçbir estetik ön yargıya, ilke yada kurala bağlı kalmaksızın, kalemleri ve fırçalarıyla kelimeleri ve şekilleri oluşturmaya başlamıştır. Dadacı sanatçıların yarattığı bu davranış biçimi bilinçaltı gerçeklerini ortaya çıkarabileceğine inanmıştır ve buna ek olarak kelime, renk ve şekiller bilinç altının en derinliklerinde yatan his ve duygularını ifade etmiştir. Hayal gücünün bilinçaltı ile yakından ilişkili olduğu ve yaratıcılığın en üst seviyelerine çıkmak için hayal gücüne ulaşması gerektiği amaçlanmıştır. Sanatçılar eserlerinde rastlantısal imgeler elde edilmesine dayanan teknikler geliştirerek tamamlanmamış imgelerle bilinçle bilinçaltını bir araya getirmiştir. Bilinç ve mantığın olağan dünyasıyla düş dünyasını birleştirmeyi hedeflemişlerdir (Hodge, 2011: 153).

Dadacılık ve Gerçeküstücülük

Dada ve Sürrealizm akımları, iki dünya savaşı arasındaki yıllarda ve birbiriyle ilişkili iki akım olarak varlıklarını ortaya koymuşlardır. Dada sanatçıları; savaşın siyasi, sosyal ve ekonomik durumdan çokça etkilenmiştir. Savaş ortamının getirdiği olumsuzluklar insanları umutsuzluğa düşürmüş ve tükenmiş bir psikoloji içerisine dahil etmiştir. Zürih kafelerinde siyasi bir bağlantısı olmayan ve kendilerini devrimci sürgün olarak ifade eden kişilerin sayısı oldukça fazladır. James Joyce ve Igor Stravinsky gibi yazarlar, müzisyenler ve birçok alandan sanatçılar savaş dönemi İsviçre'sinde bir araya gelmişlerdir. Bu ülkeye gitmelerinin sebebi burjuva değerlerinin berbatlığına dikkat çekmek ve gittikçe etkisini kaybeden topluma karşı protestolarını arttırmaktır (Honour ve Fleming, 2016: 799).

Dadaizm, I. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan vahşet, günlük hayattaki entellektüel katılığa ve sanat aktivitelerinde her şeyin anlamsızlığını ve gereksizliğini vurgulayan bir protesto hareketidir. Akımın önemli temsilcilerinden; Jean Arp, Richard Hülsenbeck, Tristan Tzara, Jacques Magnifico, Marcel Janco ve Emmy Hennings'in de aralarında bulunduğu bir grup genç sanatçı tarafından 1916 yılında Zürih'te kurulmuştur. Dada bildirisinin açıklanmasıyla birlikte, savaş ve savaş sonrası hiçbir şeyin sağlam ve sürekli olmadığına inanan insanların yaşamış oldukları yıkımları ve umutsuzluğa düşmüş bireyin içinde bulunduğu dengesiz dünyayı açıkça sergilemek istemişlerdir (Yılmaz, 2014).

Savaşın olumsuz etkileriyle ortaya çıkan Dadaizm ve Gerçeküstücülük akımının en belirgin özelliği geçmişten gelen gelenekleri değiştirerek saf akılcılığa ve

mantığa uymayan, tüm değer sistemlerine karşı sınır tanımayan tutumlarıdır (Biber Vangölü, 2016: 874).

20. yüzyıl sanatında geçmiş birtakım algıların değiştirilerek ve yeniden düzenlenerek ortaya konulması gerektiği düşünülmüştür. Resim, sinema ve tiyatroya kadar birçok sanat dalını etkileyen sürrealistlerin amacı, insanın dünyasında yer alan fantezi, hayal, düş ve imgelemin üst gerçekliğini açıklayıp sanatı geçmişten gelen geleneklerin dışına çıkarıp düzenli ve kısıtlı kurallarına karşı kullanmaktır (Lynton, 1982; 172). Resimde kendi oluşturdukları dünyayı değiştirerek biçimler yaratmışlar ve doğüstü güçlerin ve bilinçaltı kavramlarının bilinçten daha fazla önem kazandığına inanmışlardır. Bunu kullandıkları biçim ve renklerde ifade etmişlerdir (Yayman Ataseven, 2018: 1028).

René Magritte Yaşamı, Sanat Anlayışı ve Eserleri Üzerine

René Magritte Belçika Lessines'te doğdu. Babası tekstil tüccarıdır ve üç kardeşi vardır. Gençliğinin ilk yıllarında akıl hastası annesinin intiharıyla çokça travmatik olaylar geçirmiştir. Sambre Nehrinde cesedi bulunan annesinin sudan çıkarılışına şahit olmuştur. Çoğu eserine ilham olan bu olaydan dolayı resimlerinde korku, komedi ve tuhafılık vardır (Gramham-Dixon, 2018: 303).

Magritte, 1910 yılında çizim dersleri alarak ve daha sonra resimlerini sergileyerek erken yaşta sanat yeteneğini keşfetmeye başlamıştır. Savaş devam ederken henüz daha reşit olmamıştır. Belçika'nın başkenti Brüksel'e taşınır ve sonraki dönemde sürekli devam etmese de eğitim göreceği Sanat Akademisi'ne yazılır (Gramham-Dixon, 2018: 303).

1916-18 yılları arasında Brüksel'de eğitim aldığı yıllarda Victor-Pierre Bourgeois kardeşlerle tanışır ve ardından 1919 yılında 'Au Volant' dergisinin ilk sayısının hazırlanmasına katkıda bulunur. Askerliğinin hemen ardından Brüksel'deki bir duvar kağıdı üreticisinde, ticari bir sanatçı olarak çalışmıştır; afiş üretmiş, çizim yapmış ve kendine özgü duvar kağıdı tasarlamıştır (Thompson, 2014: 178).

1926'da çok fazla ilgi gören kendi kendine gerçeküstücü ilan ettiği resmini, *Kayıp Jokey*'i yapar. 1927'de ilk sergisini açarak, Belçikalı diğer gerçeküstücülerle birlikte, *Eyfel Kulesi'nin Evli Çiftleri* ve *İki Rezalet* adlı bildirilere imza atar. Sergisiyle ilgili çok fazla eleştiri alan sanatçı dayanamayarak depresyona girer ve yaşadığı yerde daha fazla kalamayacağına düşünerek Paris'e taşınır. İtalyan sanatçı Giorgio de

Chiroco'nun yapıtlarının çok fazla etkisinde kalarak çalışmalarına yön verir. 1927 ve 1930 yıllarında Salvador Dali, André Breton, Hans Arp, Joan Miro ve Paul Eluard ile tanıştığı yıllarda Paris'te Le Perreux-sur-Marne'de yaşar. 1929'da Magritte'in kışkırtıcı ve dikkat çeken "Kelimeler ve Resimler" adlı makalesi, *La Révolution Surréaliste* dergisinin son sayısında yayımlanır. Bu eserlerden bir yıl sonra ise *Boş Maske* adlı eserini yapar (Thompson, 2014: 178).

Resim 1: İmgelerin İhaneti, 1928-29, Tuval üzerine yağlı boya, 60x81, Los Angeles County Museum of Art

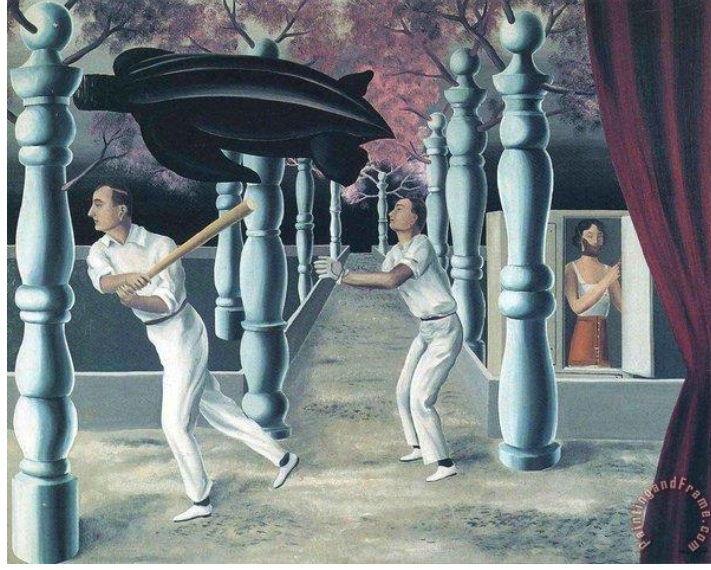
Magritte, yaptığı resim ile var olan nesnelere arasındaki ilişkiyi eserlerinde sık sık sorgulamaktadır. Ressamın büyük bir titizlikle yaptığı ve altında "Ceci n'est pas une pipe" şu notu düştüğü pipo çalışmasında (Resim 1), *İmgelerin İhaneti*'nde (1929) bunu irdelediği görülmektedir. Objelerin görüntülerinin dışındaki anlatımsal kullanımına dikkat çekmektedir. Sözcükler imgenin imgeler ise sözcükler üzerinden okunur. Sadece piponun görüntüsüne dikkat çeken ressam, resmin bir pipo olmadığı ve görenlerin zihninde var olan görüntü ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi sorgulamıştır (Gramham-Dixon, 2018: 304). Burada dolaylı olarak anlatılmak istenen şey, sözcükleri ve imgeleri birbiri üzerinden değerlendirerek resimdeki imgenin gerçek olmayan hayali bir izden ibaret olduğu ve nesnelere karıştırılmaması gerektiğidir (Çetin, 2017: 297).

Resim 2: Boş Maske, 1928, 73,3x92,3 , Kunstsammlung NRW, Düsseldorf.

Magritte, *İmgelerin İhaneti* adlı eserini yapmadan önce *Boş Maske* adlı resmini (1928) gerçekleştirir (Resim 2). “Maske” terimi gerçek duyguları veya bir şeyin gerçek görünüşünü gizleyen aldatıcı görünüş anlamı ifade eder. Esere dikkatlice baktığımızda, gördüğümüz şey, karanlık bir alanda dik duran, eşit olmayan dört parçaya ayrılmış, düzensiz bir şekilde gerilmiş arkası dönük bir şekilde resmedilmiş kasnaktır. Resimde yer alan her bir bölmeye birden fazla anlama gelen deyimler yazılmıştır: “ciel” gökyüzü, gökkubbe ve Cennet anlamına gelir; “corps humain (ou forêt)” birçok kimseyi ya da nesneyi içine alan insan bedeni demektir; “rideau” perde veya sahne; “façade de maison” ise evin ön cephesi ve tiyatro sahnesi anlamı taşımaktadır (Thompson, 2014: 179).

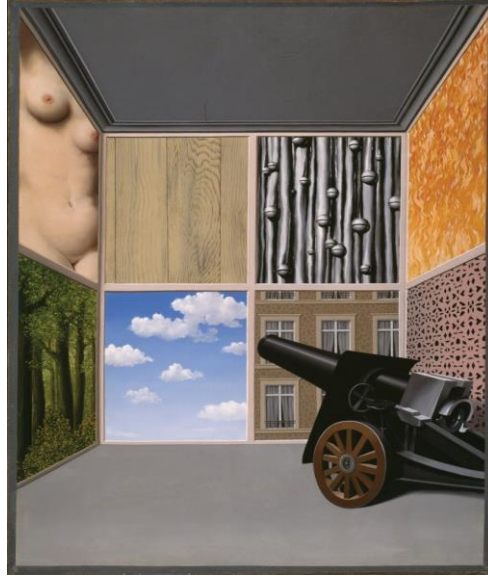
Magritte eserlerinde bizim gündelik hayatta kullandığımız temel nesnelere ve objelere tamamen farklı biçimlerde oluşturarak işlevlerini değiştirmiştir. Normal boyutlarının dışında resmettiği gül, pencereler, elmalar, ayakkabılar gibi günlük hayatta kullandığımız ve bizim için sıradan olan nesnelere görüntülerini var olan görüntülerinin dışına çıkartıp, bilincimize ters düşecek biçimde ortaya koymuştur (Yurdayüksel, 2006: 55).

Resim 3: Gizli Oyuncu, 1898-1967, 152x195, Kraliyet Güzel Sanat Müzeleri, Brüksel

René Magritte'in bugün Brüksel'de sergilenen Gizli Oyuncu (Resim 3) en önemli tablolarından biridir. Tabloya dikkatlice baktığımızda insan figürlerinin yer aldığı ve çeşitli objelerin hayali bir uzamda resmedildiği görülmektedir. Magritte'in eserlerinde genellikle çözümlenemeyen bir gizem ve mistik hava ön plandadır. Anlatılmak istenen ise şifrelidir. Esere adını veren 'gizli oyuncu' bir gizemi anlatmaktadır ve bu oyuncunun gerçek kimliği belli değildir. Bu tablodaki en dikkat çekici öge, 2 insan figürü, kaplumbağalar ve resmin sağında bordo perdenin arkasında hapsedilmiş bir başka figür görülmektedir. Resmin tam orta yerine oyun oynayan iki beyzbol oyuncusu resmedilmiş biri topa vurmakta diğeri ise topu gözlemektedir. Sol üst köşede ise normal boyutların dışında, uçan deri sırtlı siyah kaplumbağalar yüzmektedir. Kaplumbağanın başı kompozisyona hakim olan sütunların arkasında kalmıştır. Resmin arka planına doğru giden perspektif anlayışı resmi dikine bölen sütunlarla sağlanmıştır. Açık mavi tonları sütunların kenarlarından adeta bir ağacı anımsatan dallar çıkmış ve çiçeklerle süslendirilmiştir. Korkuluk formları tıpkı bir kadın vücudunu anımsatarak "90-60-90" lık beden kıvrımlarını çağrıştıracak şekilde resmedilmiştir. Bu sütun formlar sadece herhangi bir dişinin bedenlerine değil, aynı zamanda dönemin birçok Sürrealist sanatçısının eserlerinde kullandığı cansız figürleri de anımsatmaktadır. Santraç taşlarını andıran sütunlara insansı özellikler yüklenmiştir (Thomson, 2014: 38).

Resim 4: Özgürlüğün Eşiğinde, 1898-1967, Tuval üzerine yağlı boya, 239x185,5, Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam, Hollanda.

Magritte yapıtlarında diğer sürrealist ressamın aksine gerekli olan şeyin bireyin içinde bulunduğu psikolojik ruh halleri ve imgeler değil, aksine fikirlerin ön planda olduğu anlayış hakimdir. Magritte'e göre bir esere baktığımızda tabloda anlatılmak istenenle kavram arasındaki ilişkiye bakar ve bu ilişki tutarlıysa eser o derece orijinaldir görüşünü benimser. Bu anlayış iki versiyonu olan '*Özgürlüğün Eşiğinde*' adlı ressamın eserinde de görülmektedir (Resim 4). Bu eserde sanatçının neredeyse her eserinde bulunan bir dizi imge ve sembol bulunmaktadır. Tabloda, bir oda içerisinde sekiz ayrı bölüme ayrılmış ve her bir bölümde farklı bir detay resmedilmiştir. Diğer eserlerinde de görülen resim içinde resim anlayışı hakimdir. Sanatçı daha önceden yapmış olduğu çalışmalarından esinlenmiş, onları bütünleyerek yeni bir tasarım ortaya koymuştur. Bu bölmeler resimde, bulutlu bir gökyüzü, bir evin dış cephesi, orman, kesilmiş, kadın gövdesinden oluşan bir filigran, ahşap parçası, ateş ve çingiraklar olarak resmedilmiştir (Farthing, 2017: 432).

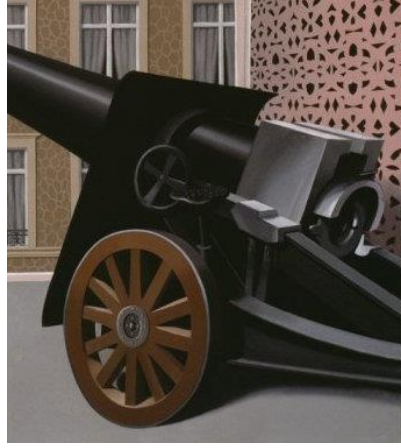
Resim 5: Kadın Torsu 1898-1967, Tuval üzerine yağlı boya, Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam, Hollanda.

Magritte, (Resim 5)'de yer alan büyük bir titizlikle resmedilen kadın vücudunu ideal bir formda Rönesans figürlerini andıran biçimde resmetmiştir. Herhangi bir kadın bedeni olarak resmedilen bu torsun sadece gövdesinin gözükmesi bir gizem katmaktadır. Bir kadın olduğu açıkça gözükmemektedir. Kadının bir cinsel obje olarak kullanılması 20. yüzyılın bütün eserlerinde göze çarpmaktadır. Bu durum birçok sanatçının eserlerinde de kullanılmıştır (Farthing, 2017: 433).

Resim 6: Ahşap Panel 1898-1967, Tuval üzerine yağlı boya, Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam, Hollanda.

(Resim 6)'da duvarda sol üst köşede yer alan ahşap görüntüsü verilen panel, gerçekçi biçimde resmedilen bölüme sanatçı eserlerinde çokça yer vermiştir. Ressamın bu ahşap panelinde Max Ernst'in etkisi görülmektedir. Magritte'de her ne kadar bu etki varsa da kendi sanatsal üstünlüğünü konuşturmuştur (Farthing, 2017: 433).

Resim 7: Savaş Topu 1898-1967, Tuval üzerine yağlı boya, Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam, Hollanda.

Savaş topu paneli gerçekçi bir biçimde betimlenmiş ve ayrıntısı ağır silahlar kategorisine girmektedir. Tabloya baktığımızda, oda içerisinde sadece bir savaş topu bulunmaktadır. Panellerden farklı bir alanda resmedilen savaş topu ressamın özgürlük anlayışını ifade etmiş olabilir. Resmin sağ alt köşesinden sol üst köşesine doğru yöneltilen savaş topunun kadının gövdesine doğru olduğu görülmektedir (Farthing, 2017: 433).

Resim 8: Gökyüzü Paneli 1898-1967, Tuval üzerine yağlı boya, Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam, Hollanda.

Gökyüzü Paneli (Resim 8)'de ev ve ahşap panel olan iki panelin arasında ve ufuk çizgisinin üstünde resmedilmiştir. Gökyüzü betimlemelerinde yazı anımsatan bu resimlerin birbirine benzemesi sanatçının karşı çıktığı bir durumdur. Sanatçı alışılmış bir gökyüzü resmetmemektedir. Gökyüzünü resmedenlerin aksine sevdiği renkleri (mavi, gri tonları) kullanarak kendi tasarımını ortaya koymuştur (Farthing, 2017: 433).

SONUÇ

Günümüz perspektifinden incelendiğinde Türkçe çevirisi Gerçeküstücülük diye bilinen Sürrealizm akımı, Dadaistler tarafından şekillendirilmiştir. Bilinçaltında yatan düşünceleri ortaya çıkaran Gerçeküstücüler bilinçaltının görüntülere dönüşümünü somut ve yer yer soyut bir dille ifade etmişlerdir. Günlük yaşamda rastgele, mantıksız, yanyana getirilmiş imge ve semboller olarak algılansa da bilinçaltı penceresinde bu imgeler birbiriyle tutarlı bir ilişki içinde ele alınmalıdır. Gerçeküstücü sanatçılar, Sigmund Freud'un ruhsal otomatizm ve serbest çağrışım yöntemlerini kullanarak bilinçsiz imgeler ve sözcükler üretmişlerdir. Bundan dolayı yapılan çoğu eser şaşırtıcı, gizemli ve mistik bulunmuştur. Bilinç ve bilinçaltındaki düşünceleri ortaya çıkaran bu akım da çoğunlukla imgeleri yan yana getiren sanatçı Rene Magritte eserlerinde çoğunlukla resimler ile gerçek nesnelere arasındaki farkı sorgulamıştır.

Araştırmanın konusunu oluşturan kavramlar, araştırma doğrultusunda incelenmiş, daha sonra bulgulara dayanarak birbirleri ile olan ilişkileri örneklerle açıklanmıştır. Sürrealizmin önemli temsilcilerinden René Magritte önemli yapıtlarından yola çıkarak örneklerle sanatçıların yapıtlarında kendilerine özgü yorumlarında bazen benzerliklerle farklılıklar bazen de karşı tutumlarla ortaya koyduğu görülmüştür. Sanatçı adeta sanat ve gerçeklik hakkındaki önyargılarımıza meydan okuyormuş gibi, dahası yorumlarımızdan çok farklı bir açıklama ile bizi anlam aratma çabalarına girdikleri için ortaya çıkan eserler izleyenlere de anlamsız gelebilmektedir. Buna rağmen Magritte'in gerçeküstücülük üzerine yaptığı çalışmaları ve akıma yönelik var olan yorum ve eleştiriler, onun hem sanat tarihindeki önemli yerine hem de ilerleyen yıllarda ortaya çıkan gündelik yaşama ait olanla sanatı iç içe getiren öncü oluşumlarına dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Biber Vangölü, Y. (2016). Geçmişten Günümüze Gerçeküstücülük, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Eylül, 20(3): 871-883.
- Çetin, A. (2017). René Magritte'in Resimlerinde Sözcükleri ve İmgeler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 10:50, Haziran.
- Eroğlu, Ö. (2007). Sanatın Tarihi, İstanbul: Kolaj Kitaplığı
- Farthing, S. (2017). Sanatın Tüm Öyküsü, Çin: Hayalperest Yayınevi.
- Gramgam-Dixon, A. (2018). Ressamlar Yaşamları ve Eserleri, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hodge, S. (2011). Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Sanat Fikri, İstanbul:Domingo Yayıncılık
- Honour, H. ve Fleming. J. (2016). Dünya Sanat Tarihi, İstanbul: Alfa.
- Lynton, N. Modern Sanatın Öyküsü. Çev. Prof Cevat Çapan ve Prof. Sadi Öziş. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1982.
- Thomson, L. (2008). Sürrealistler Ayrıntıda Sanat, İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Thompson, J. (2014), Modern Resim Nasıl Okunur, İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Yayman Ataseven, S. (2018). Modernizmin Sanatsal Gelişimi, İdil Dergisi, cilt:7, sayı:48, DOI: 10.7816 /idil-07-48-12.
- Yılmaz, S. (2014). Joan Miro ve Sürrealizm, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü
- Yurdayüksel, M., "Sürrealist Rene Magritte", rh + Sanart, sayı 30, Haziran, İstanbul, 2006, 19 Mayıs 2013.

Görsel Kaynaklar

Resim 1: İmgelerin İhaneti, 1928-29, Tuval üzerine yağlı boya, 60x81, Los Angeles County Museum of Art

<https://www.sanatabasla.com/2013/01/goruntulerin-ihaneti-the-treachery-of-images-magritte/>

Resim 2: Boş Maske, 1928, 73,3x92,3 , Kunstsammlung NRW, Düsseldorf.

<https://daskunstabuch.at/4-rene-magritte-la-masque-vide/>

Resim 3: Gizli Oyuncu, 1898-1967, 152x195, Kraliyet Güzel Sanat Müzeleri, Brüksel

<https://celinesymbiosis.tumblr.com/post/135569342629/rene-magritte-gizli-oyuncu-1927-gardiroba>

Resim 4: Özgürlüğün Eşiğinde, 1898-1967, Tuval üzerine yağlı boya, 239x185,5, Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam, Hollanda.

<https://sukutsuikasti.com/2015/02/25/ozgurluk-ve-sacma/>

Resim 5: Kadın Torsu 1898-1967, Tuval üzerine yağlı boya, Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam, Hollanda.

<https://sukutsuikasti.com/2015/02/25/ozgurluk-ve-sacma/>

Resim 6: Ahşap Panel, 1898-1967, Tuval üzerine yağlı boya, Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam, Hollanda.

<https://sukutsuikasti.com/2015/02/25/ozgurluk-ve-sacma/>

Resim 7: Savaş Topu, 1898-1967, Tuval üzerine yağlı boya, Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam, Hollanda.

<https://sukutsuikasti.com/2015/02/25/ozgurluk-ve-sacma/>

Resim 8: Gökyüzü Paneli, 1898-1967, Tuval üzerine yağlı boya, Museum Boijmans van Beuningen Rotterdam, Hollanda.

<https://sukutsuikasti.com/2015/02/25/ozgurluk-ve-sacma/>